

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗІ СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено аналізу досвіду організації навчально-виховного процесу зі студентами з особливими потребами в Україні. Визначено форми, методи, принципи педагогічної діяльності, загальні тенденції та проблеми в системі освіти і виховання підлітків зазначеної категорії.

Ключові слова: студенти, особливі потреби, вищі навчальні заклади, навчально-виховний процес, інтеграція.

Статья посвящена анализу опыта организации учебно-воспитательного процесса со студентами с особыми потребностями в Украине. Определены формы, методы, принципы педагогической деятельности, общие тенденции и проблемы в системе образования и воспитания подростков указанной категории.

Ключевые слова: студенты, особые потребности, высшие учебные заведения, учебно-воспитательный процесс, интеграция.

The article is devoted to the analysis of the experience of students having special needs education process organization in Ukraine. The forms, methods, principals of pedagogical activity, general trends and problems in the system of education of teenagers of pointed category are determined.

Key words: students, special need, high educational establishments, educational process, integration.

Постановка проблеми. Становлення України як самостійної держави, її національне відродження та перехід до ринкових відносин кардинально впливають на роль спеціалістів з вищою освітою. Рівень підготовки майбутніх фахівців повинен забезпечити соціально-педагогічні потреби суспільства в умовах реалізації «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст.».

Сьогодні 90% студентів мають відхилення у стані здоров'я, на 40% збільшилася кількість студентів, котрі належать до спеціальної медичної групи. Така тенденція насторожує, оскільки вона стосується високоосвіченої категорії громадян, які в майбутньому мають скласти основу продуктивних сил суспільства, стати носіями загальної культури нашого народу [1]. Усе це свідчить про необхідність комплексного вирішення проблем інвалідності,

кардинальної зміни підходів до ролі і місця людей з інвалідністю в житті суспільства, створення їм умов для повноцінного життя, здобуття освіти, професії, посильної участі у трудовій діяльності.

У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває вивчення досвіду організації навчально-виховного процесу зі студентами з особливими потребами в Україні, визначення ефективних форм і методів педагогічного впливу на молодь зазначеної категорії.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз науково-педагогічних джерел дає змогу стверджувати, що проблеми навчання студентів з особливими потребами перебувають в центрі уваги представників вітчизняної і зарубіжної прогресивної педагогічної думки.

Ідеї про шляхи становлення та розвитку спеціального навчання дітей з особливими потребами висвітлені у наукових працях В. Бондара, О. Дьячкова, І. Єременка, В. Засенка, Н. Засенко, З. Марголіна, В. Феоктистової, М. Ярмаченка та ін. Автори численних публікацій розглядали питання про вибір змісту, ефективних форм і методів навчально-виховної роботи. Питанням навчання й виховання дітей з особливими потребами присвятили свої праці І. Зверева, А. Капська, А. Мудрик, С. Хлебик та ін.

Мета статті – проаналізувати вітчизняні науково-педагогічні джерела, які розкривають особливості організації педагогічної діяльності з молоддю з особливими потребами; визначити завдання, форми, методи, новітні підходи, загальні тенденції цієї діяльності, основні вимоги до викладачів та фахівців вищих навчальних закладів, котрі працюють зі студентами зазначеної категорії.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, освіта для молоді з особливими потребами є важливою формою їхнього соціального захисту. Для забезпечення якісної освіти, медико-соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції дітей з психофізичними вадами в суспільстві розроблене відповідне сучасне нормативно-правове забезпечення. Так, наказом Міносвіти від 04.07.06 «Про організацію прийому та навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями (вадами слуху)» передбачено розширення доступу до вищої освіти, збільшення контингенту студентів з числа інвалідів, затверджено перелік напрямів та спеціальностей за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями у 10 вищих навчальних закладах, у яких комплектуються спеціальні навчальні групи [3].

Активний розвиток інтегрованої загальнодоступної системи вищої освіти став реальною ознакою євроінтеграційного поступу України. Така система передбачає різноманітні форми спільного навчання та виховання молоді з особливими потребами та їх здорових однолітків. Сьогодні у

звичайні вищі навчальні заклади вступають діти з легкими та середніми рівнями порушення фізичного стану. Проте є приклади того, як діти з тяжкими відхиленнями успішно інтегруються, мають особисті досягнення, позитивно впливають на фізично здорових студентів, які навчаються бути чуйними, терпимими, уважливими.

На сучасному етапі розвитку суспільства поширюється нова, визнана багатьма країнами світу інклюзивна форма, що також передбачає спільне навчання та виховання «особливих» дітей разом з їхніми здоровими однолітками, сприяє реалізації права кожної дитини отримувати вищу освіту за місцем проживання. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг в умовах загальноосвітнього закладу, що базується на принципі забезпечення основоположного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання [2]. Інклюзія передбачає особистісно-орієнтовані методи навчання, в основі яких має бути індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її здібностей, особливостей розвитку, темпераменту, сімейного виховання тощо.

Аналіз результатів упровадження інклюзивної форми навчання в експериментальних закладах освіти дає можливість зазначити такі позитивні аспекти, як: краща підготовленість молоді з особливими потребами до життя в суспільстві, готовність суспільства враховувати потреби своїх громадян, підвищення у студентів мотивації до навчання завдяки можливості взаємодіяти зі своїми ровесниками. До недоліків належать недостатня підготовка педагогічних кадрів до роботи з молоддю з функціональними порушеннями. На шляху впровадження інклюзивної моделі навчання в Україні виникали такі проблеми, як: недостатнє фінансування, потреба вдосконалювати зміст освіти, вирішувати кадрові питання, поширювати міжвідомчу співпрацю.

Для рівного доступу до якісної освіти вищі навчальні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання до індивідуальних освітніх потреб підлітків з особливими потребами. Тобто, необхідно запропонувати той тип програми і вид майбутньої діяльності, який вони можуть опанувати. При цьому система кваліфікацій та посад обов'язково повинна надати випускникові кожного закладу можливість отримати роботу. З цією метою МОН разом з Мінпраці проводить роботу щодо вдосконалення Класифікатора професій, посад та кваліфікацій.

Заслугує на увагу питання морального виховання дітей з обмеженими можливостями та побудови соціальних форм поведінки. Якщо з ранніх років дитина з вадами здоров'я постійно уникає вирішення проблемних ситуацій, то у неї формується толерантність до свого становища. У свою чергу, толерантність виконує захисну функцію для психічного стану

особистості, але несе негативне значення для її соціальної активності, стає перепорою життєтворчості. Варто зазначити, що у людей з особливими потребами виникають особистісні проблеми, які мають таку специфіку:

- комплекс неповноцінності, відчуття неспроможності виконувати важливі людські функції, підвищена потреба в захисті;
- відчуття несхожості на інших, відчуженість від інших;
- почуття самотності внаслідок обмеженості контактів із зовнішнім світом, підлеглість у контактах, низький рівень емпатії;
- екзистенційні проблеми, відчуття втрати життєвого смислу.

Загальною ознакою, яка об'єднує ці проблеми, є те, що всі вони пов'язані з недостатнім опануванням життєвих умінь і навичок, невмінням адаптуватися в навколишньому світі, неможливістю використовувати особистісні ресурси для вирішення життєвих завдань [4]. Необхідно пробудити в особистості з вадами здоров'я бажання зустрічати труднощі у своєму житті, з упевненістю долати їх, а також відповідати за своє життя і допомагати іншим. Такі завдання можна вирішувати за допомогою різних педагогічних й психологічних методів. Мета цих методів – формування певних знань і навичок, уміння знаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій, розподіляти соціальні ролі у колективі однолітків, налагодження комунікативних зв'язків і порозуміння, усвідомлення своєї значущості у житті суспільства.

Людей з обмеженими можливостями варто сприймати, перш за все, як таких, перед якими стоїть особливе життєве завдання. Ми підтримуємо думку, що духовний зміст людини не порушується, але його розвиток може бути утруднений «хворим тілесним інструментом».

Отже, для педагогічної діяльності, яка здійснюється не над дітьми, а з дітьми, необхідно створити особливу атмосферу, так як діти зазначеної категорії потребують особливого душевного догляду. Крім того, слід дотримуватися таких принципів:

- орієнтація на індивідуальні здібності та потреби дитини;
- врахування інтересів дитини, повага, підтримка його особистості;
- докладне планування процесу підтримки;
- педагогічна діяльність, яка орієнтована на дитину, означає не «перероблення» її, а визначення актуальних аспектів її розвитку, тривале спостереження за нею та спільну працю щодо подальшого розвитку;
- виховання особистості в колективі й через колектив;
- виховання – це процес рівноправної взаємодії між педагогами та підлітками, спільне знаходження нових можливостей, а не можливість для вияву влади однієї людини над іншою;
- створення збагаченого освітнього середовища, пристосування його

для задоволення особистістю своїх потреб, самореалізації в різних видах діяльності (комунікативної, творчої, пізнавальної тощо).

Досягти ефективності педагогічної діяльності з дітьми та молоддю з особливими потребами можна за умови, що складовою навчального процесу будуть терпимість, справедливість, доброзичливість і повага до різниці між людьми.

Розробляючи індивідуальні навчальні програми для студентів з особливими потребами, доцільно враховувати час настання інвалідності; характер реакції на інвалідність (емоції, поведінка); важкість порушень (діапазон обмежень); рівень інтелектуального та емоційного розвитку; короткострокові та довгострокові цілі програми; перелік послуг, в яких є потреба; оцінку досягнень.

Розробка навчальних програм за своїм змістом обов'язково повинна бути спрямована на загальну програму, що сприятиме в майбутньому подоланню соціальної недостатності особистості, її найбільш позитивній адаптації в суспільстві. Для поширення можливостей вибору індивідуальних програм навчання доцільно використовувати сучасні інформаційні технології.

Крім навчання за індивідуальною програмою для інтегрованих студентів можуть бути передбачені й такі пільги, як: звільнення від оцінювання з окремих дисциплін; надання більше часу на підготовку до іспитів або складання іспитів з послабленими вимогами.

Педагогічну діяльність з молоддю з особливими потребами можна проводити за індивідуальною (консультації); груповою (факультативи, клуби за інтересами); колективною (конкурси, фестивалі, олімпіади, виставки) формами.

Унікальний досвід організації навчально-виховного процесу молоді з інвалідністю в інтегрованих студентських групах, дистанційного навчання накопичено у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» та у 26 його філіях у всіх регіонах країни, де навчається близько 2 тисяч студентів з інвалідністю. Широкий спектр спеціальностей надає їм можливість самовизначення і самореалізації залежно від індивідуальних здібностей.

Цікавий проект зі створення Центру духовно-інтелектуального розвитку та професійної реабілітації молоді з обмеженими фізичними можливостями впроваджує Донбаський інститут техніки та менеджменту МНТУ. Він передбачає створення бази даних інвалідів північного регіону Донбасу з метою щорічного визначення стратегічних і пріоритетних напрямів у сфері медичної, педагогічної, соціально-психологічної і професійної реабілітації інвалідів, вивчення потреби у відповідних робочих

місяцях. Крім того, створено Регіональний центр освіти інвалідів на базі Національної металургійної академії [3].

Творчим підходом до багатоступеневої освіти і комплексної реабілітації дітей з проблемами здоров'я характеризується багаторічна діяльність Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру (Запорізька область), створеного на базі санаторної школи-інтернату. Дитина з обмеженими можливостями отримує в закладі спектр реабілітаційних послуг: рання реабілітація, шкільне навчання, здобуття професії у ПТНЗ, ВНЗ I – II рівнів акредитації та частково – працевлаштування.

Надзвичайно цікавим та інноваційним є досвід роботи обласного санаторно-оздоровчого Центру соціальної реабілітації дітей-сиріт і дітей-інвалідів «Смарагдове місто» в Донецькій області. Головною метою центру є комплексна соціально-педагогічна, медична реабілітація, професійна реабілітація дітей пільгових категорій, формування в них навичок самостійного життя. Центр водночас є науково-методичним об'єднанням із лабораторією інноваційних досліджень, на базі якої розробляють, відстежують і науково забезпечують новітні підходи до соціально-реабілітаційного спрямування освітнього процесу з подальшим їх узагальненням і впровадженням у практику навчальних закладів [5].

Варто зазначити, що у вищих навчальних закладах області навчається 856 сиріт. У 2002 році почали діяти обласні програми «Дитячі долі» та «Від серця до серця». У 10 професійно-технічних навчальних закладах здобувають професійну підготовку 766 осіб з обмеженими можливостями фізичного й розумового розвитку. Основними функціями регіональної політики щодо соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями є: напрацювання та внесення до змісту освіти й виховання компонентів, що відображають особливості історії, культури, довкілля, економіки, екології області. Прагнення до цього забезпечується на різних рівнях управлінської діяльності, а конкретна реалізація покладена безпосередньо на навчально-виховні заклади області.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, педагогічний аспект має дуже велике значення для всього процесу реабілітації, успішної інтеграції людини в суспільство. У процесі навчання й виховання відбувається соціалізація особистості, накопичення нею життєвого досвіду, знань, підготовка до активної участі у всіх сферах діяльності. Незважаючи на певні досягнення вітчизняної науки та практики, традиційні підходи до вирішення проблем соціалізації та навчання підлітків з вадами розвитку не характеризуються системністю, наступністю, ефективністю і потребують кардинальних змін. У зв'язку з цим набула особливої актуальності потреба

в системі соціальної реабілітації, адаптації та психолого-педагогічного супроводу молоді з обмеженими можливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2002 року. – К., 2003.
2. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні. Нариси (XIX – поч. XX ст.). / за ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Радянська школа, 1991. – 384 с.
3. Семенюк М. Кожна дитина має вчитися. // Соціальний захист. – №9 – 2006.
4. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієдатністю. – К., 2000.
5. Тесленко В. Формування спеціальної етичної компетентності соціальних та педагогічних працівників для здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями. // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – №3. – 2005.
6. Тесленко В.В. Доповідь на Всеукраїнській нараді-семінарі з питань формування освітньо-реабілітаційного простору для дітей-сиріт і дітей-інвалідів. // Освіта України. – №1 – 2. – 2007.